

Lietuvos mokinių keturioliktoji astronomijos olimpiada

Pirmasis turas

XI – XII klasių mokiniai

1 uždavinys

Prie veidrodinio Ričio ir Kretjeno sistemos teleskopo, kurio pagrindinio veidrodžio skersmuo 1016 mm ir ekvivalentinis židinio nuotolis 13300 mm, prijungta 2048×2048 pikselių CCD kamera, kurios vieno pikselio matmenys 15×15 μm. Apskaičiuokite, kokie bus 7,5 kampinių minučių skersmens kamuolinio spiečiaus atvaizdas, nufotografuoto su šiuo teleskopu ir kamera, matmenys (skaičiuojant pikseliais). Ar visas kamuolinio spiečiaus atvaizdas išsiteks ant CCD kameros?

Sprendimas

Kamuolinio spiečiaus atvaizdo linijinis skersmuo teleskopo ekvivalentiniame židinyje (naudojame mažų kampų formulę):

$$b = f \frac{\beta''}{206265} = 13300 \frac{7,5 \times 60}{206265} = 29 \text{ mm}$$

Čia β – kamuolinio spiečiaus kampinis skersmuo, išreikštas kampo sekundėmis.

Skaičiuojant pikseliais atvaizdo skersmuo lygus

$$b_{\text{pk}} = \frac{b}{0,015} = \frac{29}{0,015} = 1934,4 \cong 1935 \text{ pikseliai}$$

Ats.: Kamuolinio spiečiaus atvaizdas užims 1935×1935 pikselių plotą ir tikrai išsiteks ant CCD kameros.

2 uždavinys

Apskaičiuokite stebimą iš Žemės Mėnulio pilnaties regimąjį ryškį, žinodami, kad jo albedas 0,136, o Saulės regimasis ryškis –26,74. Žemės atmosferos poveikio nepaisykite.

Sprendimas

Saulės spinduliuojama energija $L_{\odot}$ pasiskirsto $r_1 = 1$ au spindulio sferos plote, tad ploto vienetui Žemės nuotolyje jos tenka:

$$F_{\odot} = \frac{L_{\odot}}{4\pi r_1^2}$$

Tariame, kad Mėnulis yra 1 au nuotolyje nuo Saulės, ir jo vieną pusę tolygiai apšviečia Saulė. Tuomet ant Mėnulio paviršiaus (pusės sferos) patenkantis šviesos srautas lygus

$$E_{\text{apšv}} = \frac{4\pi R_{\zeta}^2}{2} F_{\odot} = \frac{4\pi R_{\zeta}^2}{2} \frac{L_{\odot}}{4\pi r_1^2} = \frac{L_{\odot} R_{\zeta}^2}{2r_1^2}$$

Atitinkamai, atspindėtas srautas yra lygus

$$E_{\text{atsp}} = A E_{\text{apšv}} = A \frac{L_{\odot} R_{\zeta}^2}{2r_1^2}$$

Mėnulį stebime iš Žemės nuotolyje r_{ζ} , tad nuo Mėnulio atspindėta Saulės spinduliuotė pasiskirsto sferos, kurios spindulys r_{ζ} , plote, ir ploto vienetui jos tenka:

$$F_{\zeta} = \frac{E_{\zeta \text{atsp}}}{2\pi r_{\zeta}^2} = A \frac{L_{\odot} R_{\zeta}^2}{4\pi r_1^2 r_{\zeta}^2}$$

Mėnulio ir Saulės regimųjų ryškių skirtumas stebėtoji iš Žemės lygus

$$m_{\zeta} - m_{\odot} = -2,5 \log\left(\frac{F_{\zeta}}{F_{\odot}}\right) = -2,5 \log\left(\frac{A \frac{L_{\odot} R_{\zeta}^2}{4\pi r_1^2 r_{\zeta}^2}}{\frac{L_{\odot}}{4\pi r_1^2}}\right) = -2,5 \log\left(A \frac{R_{\zeta}^2}{r_{\zeta}^2}\right)$$

$$m_{\zeta} = m_{\odot} - 2,5 \log\left(A \frac{R_{\zeta}^2}{r_{\zeta}^2}\right) = -26,74 - 2,5 \log\left(0,136 \frac{1737^2}{384400^2}\right) \approx -12,85$$

Ats.: Mėnulio regimasis ryškis $-12,85$.

3 uždavinys

Apie žvaigždę, kurios masė $M_{*} = 0,1 M_{\odot}$, vienoje plokštumoje elipsinėmis orbitomis viena kryptimi sukasi kelios planetos, kurių duomenys duoti lentelėje:

Planeta	Masė, m (M_J - Jupiterio masė, $M_{\oplus}$ - Žemės masė)	Orbitos didysis pusašis, a (astronominiai vienetai, au)
1	6,8 $M_{\oplus}$	0,03
2	9,5 $M_{\oplus}$	0,27
3	7,8 M_J	0,44
4	7,2 $M_{\oplus}$	0,52
5	4,9 M_J	0,69

Čia $M_{\odot}$ – Saulės masė, M_J – Jupiterio masė, $M_{\oplus}$ – Žemės masė.

Dvi planetos skrieja rezonansinėmis orbitomis, jei santykis tarp šių planetų sinodinio periodo ir arčiau prie žvaigždės skriejančios planetos orbitinio periodo yra apytiksliai ($\pm 0,1$ ir tiksliau) lygus didesniai už 1 sveikam skaičiui.

Raskite, kurios planetų poros šioje sistemoje skrieja rezonansinėmis orbitomis.

Sprendimas

Sinodinis periodas tarp planetų A ir B, kai $T_A < T_B$:

$$\frac{1}{S} = \frac{1}{T_A} - \frac{1}{T_B} \rightarrow S = \frac{T_A T_B}{T_B - T_A}$$

Sinodinio ir artimesnės žvaigždei planetos orbitinio periodo santykis:

$$n = \frac{S}{T_A} = \frac{T_B}{T_B - T_A}$$

Remdamiesi apibendrintu III Keplerio dėsniumi randame planetų orbitinius periodus T , išreikštus Žemės paromis:

$$\frac{T^2}{a^3}(M_* + m) = \frac{4\pi^2}{G} \rightarrow T(\text{dienos}) = \frac{2\pi}{86400} \sqrt{\frac{a^3}{G(M_* + m)}}$$

Pastaba: galima atmesti 1, 2 ir 4 planetų mases (nes jų masės mažos), o 3 ir 5 planetų mases turi būti įskaitytos.

Planeta	T (dienos)
1	6
2	162
3	325
4	433
5	647

Surandame visoms galimoms planetų poroms reikšmes n . Pagal sąlygą rezonansinėse orbitose bus tos planetos, kurių n yra lygus didesniajam už 1 sveikam skaičiui.

Pora	n_A	Ar rezonansinė?
5:4	$647/(647-433) \approx 3,02 \approx \mathbf{3}$	taip
5:3	$647/(647-325) \approx 2,01 \approx \mathbf{2}$	taip
5:2	$647/(647-162) \approx 1,33$	ne
5:1	$647/(647-6) \approx 1$	ne
4:3	$433/(433-325) \approx 4,01 \approx \mathbf{4}$	taip
4:2	$433/(433-162) \approx 1,6$	ne
4:1	$433/(433-6) \approx 1$	ne
3:2	$325/(325-162) \approx 1,99 \approx \mathbf{2}$	taip
3:1	$325/(325-6) \approx 1$	ne
2:1	$162/(162-6) \approx 1$	ne

Ats.: Rezonansinėse orbitose yra planetų poros: 5 - 4, 5 - 3, 4 - 3, 3 - 2.

4 uždavinys

Šiais metais buvo atrasta viena šviesiausiųjų supernovų, ASASSN-15lh. Jos regimasis vizualinis ryškis $V = 17$ mag, o atstumas lygus 1171 Mpc. Kiek kartų supernovos šviesis didesnis (ar mažesnis) už visos mūsų Galaktikos šviesį, kuris lygus $2 \times 10^{10} L_{\odot}$ (čia $L_{\odot}$ – Saulės šviesis). Bolometrinė pataisa supernovai $BC = -4$ mag. Tarpžvaigždinės ekstinkcijos nepaisykite.

Sprendimas

Skaičiuojame supernovos absoliutinį ryškį:

$$V - M_V = 5 \log r - 5$$

$$M_{V(SN)} = V - 5 \log r + 5 = 17 - 5 \log(1171 \cdot 10^6) + 5 = -23,3 \text{ mag}$$

Supernovos bolometrinis ryškis

$$M_{b(SN)} = M_{V(SN)} + BC = -23,3 - 4 = -27,3 \text{ mag}$$

Bolometrinio ryškio ir šviesio sąryšis:

$$M_b - M_{b\odot} = -2,5 \log \frac{L}{L_{\odot}}$$

Iš čia randame supernovos šviesį, išreikštą Saulės šviesio vienetais:

$$L_{SN} = 10^{0,4(M_{b\odot} - M_{b(SN)})} L_{\odot} = 10^{0,4(4,74 + 27,3)} L_{\odot} = 10^{12,9} L_{\odot}$$

Apskaičiuojame supernovos šviesio santykį su Galaktikos šviesiu:

$$\frac{L_{SN}}{L_G} = \frac{10^{12,9}}{2 \cdot 10^{10}} = 397$$

Ats.: Supernova apie 400 kartų šviesesnė už visą mūsų Galaktiką.